

Examen HAVO

2008

tijdvak 1
donderdag 22 mei
13.30 - 16.00 uur

economie 1,2

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 27 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 56 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

Vet is niet cool

Bert is beheerder van een kantine op een middelbare school. Zijn meest succesvolle product is de kroket. Het onderstaande krantenartikel trekt de aandacht van Bert.

Steeds meer jongeren hebben overgewicht

Vier van de vijf Nederlanders eten te vet. Overgewicht komt bij 45 procent van de Nederlanders voor. Vooral jongeren worden te dik. Dik zijn is ongezond en dat kost geld.

Econoom Groot is voorstander van een accijns op vet. Door deze accijns worden vette producten duurder. Groot zegt: "Het idee is simpel: hoe hoger het vetgehalte van een product, hoe hoger de accijns. Vergelijk het met alcohol. De accijns op whisky is ook hoger dan de accijns op bier. Je bant de consumptie van vet niet uit, maar er zal wel minder vet worden gegeten."

Een woordvoerder van de snack- en snoepfabrikanten zegt: "Dacht je nou heus dat een accijns op een kroket effect heeft? Dat zie je wel aan roken. Ondanks de hoge prijs van sigaretten wordt er nog steeds stevig gerookt."

Volgens Groot is dat een misverstand, omdat uit zijn onderzoek blijkt dat prijsprikkels wel werken. Econoom Groot zegt: "Als de prijs van een pakje sigaretten met 10 procent wordt verhoogd, daalt het gebruik met 6 procent. Dus waarom zou dat voor vette producten niet opgaan?"

Bert reageert boos op dit artikel en zegt tegen enkele havo-leerlingen: "Als de regering een accijns gaat heffen op mijn kroketten dan stop ik met de verkoop van kroketten. Ik maak dan geen winst meer op kroketten".

Havo-leerlingen maken samen met hun economieleraar een inschatting van de verandering in de kosten en opbrengsten van Bert als er een accijns op kroketten wordt ingevoerd. Daarbij gelden de onderstaande gegevens. Deze gegevens hebben uitsluitend betrekking op de verkoop van kroketten.

Inkoopkosten per kroket	€ 0,40
Overige variabele kosten per kroket	€ 0,10
Verkoopprijs vóór invoering van de accijns	€ 1,50
Totale constante kosten per dag	€ 35,-
Afzet vóór invoering van de accijns	100 kroketten per dag

De accijns gaat € 1,00 per kroket bedragen. Hiervan wordt 50% doorberekend in de verkoopprijs. Bij de nieuwe verkoopprijs van € 2,- per kroket bedraagt de afzet 60 kroketten per dag.

Havo-leerling Frank beweert dat de vraag naar kroketten in de geschetste situatie prijselastischer is dan de vraag naar sigaretten.

- 2p 1 Is de bewering van Frank juist? Verklaar het antwoord met behulp van een berekening.

- 2p **2** Bereken de winst per dag van Bert op kroketten vóór de invoering van de accijns.
- 2p **3** Bereken hoeveel kroketten Bert op zijn minst moet verkopen om na het instellen van de accijns geen verlies te maken.

Stel dat de overheid maatregelen overweegt die het invoeren van de accijns aanvullen. Gedacht wordt aan voorlichtingscampagnes die jongeren bewust maken van de nadelen van vet eten en het instellen van een reclameverbod voor vet eten. Als deze maatregelen de gewenste gevolgen hebben, zullen de gegevens waarvan de leerlingen met hun economieleraar uitgaan, moeten worden aangepast.

- 2p **4** Welk gegeven moet dan worden aangepast? Verklaar het antwoord.

Opgave 2

Hypotheekrente: aftrekpost of heffingskorting?

De wijze waarop in het huidige belastingsysteem in Nederland wordt omgegaan met de betaalde hypotheekrente, leidt tot vergroting van de inkomensverschillen. Betaalde hypotheekrente mag van het bruto-inkomen worden afgetrokken, waardoor het belastbare inkomen lager wordt.

Hogere inkomensgroepen profiteren meer van de fiscale aftrekbaarheid van hypotheekrente dan lagere inkomensgroepen. Een van de oorzaken hiervan is het progressieve belastingtarief, waardoor hogere inkomensgroepen van een aftrekpost een hoger percentage belastingvoordeel hebben dan lagere inkomensgroepen.

1p **5** Noem een andere oorzaak.

Jan Huisman heeft een bruto-inkomen van € 90.000 per jaar. Jan heeft zijn huis gekocht voor € 600.000. Over zijn hypotheekschuld van € 400.000 betaalt Jan jaarlijks 5% rente. Het belastbaar inkomen van Jan bedraagt € 70.000 per jaar. De inkomensheffing van Jan wordt berekend aan de hand van het schijventarief in onderstaande tabel.

deel van het belastbaar inkomen		belastingtarief
eerste schijf	€ 17.000	33%
tweede schijf	€ 13.500	39%
derde schijf	€ 21.500	42%
vierde schijf	het meerdere	52%

2p **6** Bereken het fiscale voordeel dat Jan heeft van de aftrek van hypotheekrente.

Door de fiscale aftrek van hypotheekrente heeft een verandering van de hypotheekrente invloed op de overheidsontvangsten.

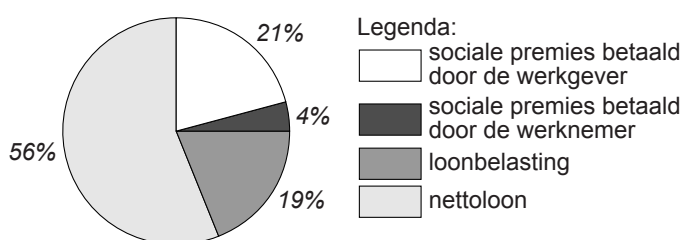
2p **7** Leidt een stijging van de hypotheekrente tot een afname of tot een toename van de overheidsontvangsten? Verklaar het antwoord.

Opgave 3

Wig in de weg

Enkele Nederlandse economen zijn van mening dat de wig de oplossing van de werkloosheid in Nederland in de weg zit. In onderstaande figuur is de opbouw van de totale loonkosten van de gemiddelde werknemer in Nederland in een bepaald jaar weergegeven.

loonkosten van de gemiddelde werknemer in Nederland

Stel dat het nettoloon van de gemiddelde werknemer in Nederland € 21.500 per jaar bedraagt.

2p **8** Bereken hoeveel euro de wig voor deze werknemer bedraagt.

Vakbonden en werkgevers proberen een verhoging van sociale premies of loonbelasting op elkaar af te wentelen. Als vakbonden hierin volledig slagen, blijft het nettoloon gelijk terwijl de loonkosten stijgen. Als werkgevers hierin volledig slagen, daalt het nettoloon terwijl de loonkosten gelijk blijven.

Stel dat werknemers erin slagen een verhoging van de loonbelasting volledig op de werkgevers af te wentelen.

2p **9** Leg uit hoe in dat geval de structuurwerkloosheid kan toenemen.

Stel dat werkgevers erin slagen een verhoging van de sociale premies volledig op de werknemers af te wentelen.

2p **10** Leidt dit tot daling of tot stijging van de conjunctuurwerkloosheid? Verklaar het antwoord.

Als de wig groter wordt, kan dit het zwart werken stimuleren.

2p **11** Leg uit hoe een grotere wig tot een stijging van de vraag naar zwartwerkers kan leiden.

Opgave 4

Meer marktwerking in IJsseldam

In de gemeenteraad van IJsseldam wordt gediscussieerd over de kwaliteit van het openbaar vervoer in IJsseldam. Alle politieke partijen zijn het eens over de doelstelling: openbaar vervoer moet betaalbaar zijn voor de consument, niet te veel kosten voor de overheid en een goede dienstverlening bieden voor zoveel mogelijk burgers. De partijen verschillen echter van mening over de manier waarop dit bereikt kan worden.

De huidige situatie

Het openbaar vervoer in IJsseldam wordt uitsluitend door het Stedelijk Busbedrijf (SBB) met bussen verzorgd. Het SBB is eigendom van de gemeente en streeft niet naar winst. Belangrijke beslissingen van het SBB moeten worden goedgekeurd door de gemeenteraad. De gemeenteraad bepaalt elk jaar welk bedrag de gemeente beschikbaar stelt als bijdrage in de exploitatie van het SBB. De laatste jaren heeft de gemeenteraad enkele keren een extra subsidie moeten geven om onverwachte verliezen van het SBB te dekken.

Burgers klagen veel over de kwaliteit van het openbaar vervoer in IJsseldam: lange wachttijden en onvriendelijk personeel worden het meest genoemd.

Plan van Burgemeester en Wethouders

Andere busbedrijven dan het SBB krijgen ook de mogelijkheid het busvervoer in IJsseldam te verzorgen, waardoor marktwerking invloed krijgt op het openbaar vervoer. De gemeente stelt een aantal eisen waaraan het busvervoer in IJsseldam moet voldoen. Deze eisen betreffen de routes die bussen moeten rijden en het minimale aantal busritten per uur in de spits en buiten de spits. Geïnteresseerde busmaatschappijen geven aan tegen welke bustarieven aan deze eisen kan worden voldaan. De gemeente zal kiezen voor de busmaatschappij die het beste aanbod doet. Die busmaatschappij krijgt het recht vijf jaar het busvervoer in IJsseldam te verzorgen. Om mee te kunnen doen aan de biedingen, moet het SBB worden omgezet in een naamloze vennootschap (nv) die in haar bedrijfsbeslissingen onafhankelijk is van de gemeente.

Aan jou is gevraagd een artikel te schrijven voor de opiniepagina van de stadskrant van IJsseldam waarin het plan van Burgemeester en Wethouders wordt verdedigd.

Het artikel begint als volgt:

“Burgemeester en Wethouders zijn van plan marktwerking in het openbaar vervoer in IJsseldam toe te laten. In dit artikel wil ik een pleidooi houden voor dit plan.”

6p 12 Schrijf het vervolg van het artikel.

In het artikel moeten de volgende aspecten aan de orde komen.

- a Het gevolg voor de tarieven die de burgers moeten betalen voor het openbaar vervoer.
- b Het gevolg voor de kwaliteit van het openbaar vervoer.

Daarnaast moet in het artikel naar eigen keuze één van de onderstaande aspecten aan de orde komen. Kies daarbij het aspect dat het best in het artikel past.

- 1 Het gevolg voor de uitgaven van de gemeente aan het openbaar vervoer.
- 2 Een motief voor de overheid om het openbaar vervoer minder sterk als bemoeigoed te behandelen.
- 3 Een nadeel voor de consument van besluitvorming via het budgetmechanisme bij het streven naar goed openbaar vervoer.

Aanwijzingen:

- *De onderdelen van het artikel moeten logisch op elkaar aansluiten.*
- *Gebruik voor het vervolg van het artikel 120 woorden; een afwijking van 20 woorden is toegestaan.*

Opgave 5

Hongaarse forint onderuit

De Hongaarse Centrale Bank probeert de koers van de Hongaarse munt, de forint, te stabiliseren. Daarbij richt de Hongaarse Centrale Bank zich vooral op de koers van de forint ten opzichte van de euro.

Enkele citaten uit een krantenartikel (januari 2004):

citaat 1

De dalende vraag op de valutamarkt naar de forint heeft ertoe geleid dat de koers van de forint in korte tijd sterk is gedaald. In januari 2003 werd voor een euro 240 forint betaald. In december 2003 was de koers van de euro gestegen tot 257 forint en in januari 2004 zelfs tot 274 forint.

citaat 2

Om de economie te stimuleren, heeft de Hongaarse regering haar uitgaven verhoogd. Tussen 2001 en 2004 liep het begrotingstekort van de Hongaarse overheid op van 4,1% tot 9,2% van het nationale product. In deze periode nam daardoor ook de inflatie in Hongarije sterk toe.

citaat 3

In de tweede helft van 2003 hebben beleggers massaal hun beleggingen ter waarde van 150 miljard forint omgezet in beleggingen buiten Hongarije. Daardoor daalde de koers van de forint nog verder.

- 1p **13** Hoe noemt men in de economie de koersdaling waarvan in citaat 1 sprake is?
- Het krantenartikel geeft verklaringen voor de koersdaling van de forint.
- 2p **14** Kies citaat 2 of citaat 3 en beschrijf welke verklaring voor de koersdaling van de forint uit dit citaat kan worden afgeleid.
- Om de koersdaling van de forint af te remmen, verhoogde de Hongaarse Centrale Bank eind december 2003 de rente van 9,5% naar 12,5%.
- 2p **15** Leg uit hoe een renteverhoging de koersdaling van de forint kan afremmen.

Opgave 6

Jongeren op de arbeidsmarkt

In economische publicaties wordt veel gebruikgemaakt van tabellen en grafieken. In het informatieboekje staan vijf statistieken over de Nederlandse arbeidsmarkt, waarin jongeren centraal staan. Met jongeren worden in deze opgave de personen in de leeftijdscategorie 15-24 jaar bedoeld. Naar aanleiding van deze statistieken worden in deze opgave vijf vragen gesteld.

In statistiek 2 staan gegevens over de participatiegraad. In deze opgave wordt onder de participatiegraad verstaan: de werkzame beroepsbevolking in procenten van de beroepsgeschikte bevolking. De gegevens over de participatiegraad in statistiek 2 zijn berekend met behulp van de gegevens in statistiek 1.

- 2p **16** Toon aan dat, met behulp van de gegevens in statistiek 1, kan worden berekend dat in 2001 de participatiegraad van jongeren (afgerond) 45,2% is.
- 2p **17** Toon aan dat in 2001 ten opzichte van 1996 de participatiegraad van jongeren in procentpunten minder is toegenomen dan de participatiegraad van de totale beroepsgeschikte bevolking.
- 2p **18** Is het werkloosheidspercentage van jongeren met een havo/vwo-opleiding in 2001 hoger of lager dan het werkloosheidspercentage van de totale beroepsbevolking? Licht het antwoord toe door gegevens uit statistiek 3 en 4 met elkaar te vergelijken.

In de klas van Lianne ontstaat een discussie over kansen van jongeren op de arbeidsmarkt. In deze discussie wordt ervan uitgegaan dat uit het werkloosheidspercentage van een groep de kans op een baan voor personen uit die groep kan worden afgeleid. Lianne doet op basis van statistiek 3 in deze discussie twee uitspraken:

- 1 De kans op een baan is voor jongeren met een hbo/wo-opleiding groter dan voor jongeren met een mbo-opleiding.
 - 2 In de leeftijdscategorie 25-64 jaar hebben personen met een hbo/wo-opleiding een even grote kans op een baan als personen met een mbo-opleiding.
- 2p **19** Geef van iedere uitspraak aan of deze juist of onjuist is. Licht het antwoord toe met behulp van statistiek 3.

In 2001 volgden 1.066.000 jongeren onderwijs. Deze jongeren worden niet tot de beroepsbevolking gerekend. Volgens sommigen zouden jongeren die naast het volgen van een opleiding 20 uur of meer per week betaald werk verrichten, wel tot de beroepsbevolking moeten worden gerekend.

- 2p **20** Bereken met hoeveel personen de beroepsbevolking in 2001 in dat geval toeneemt.

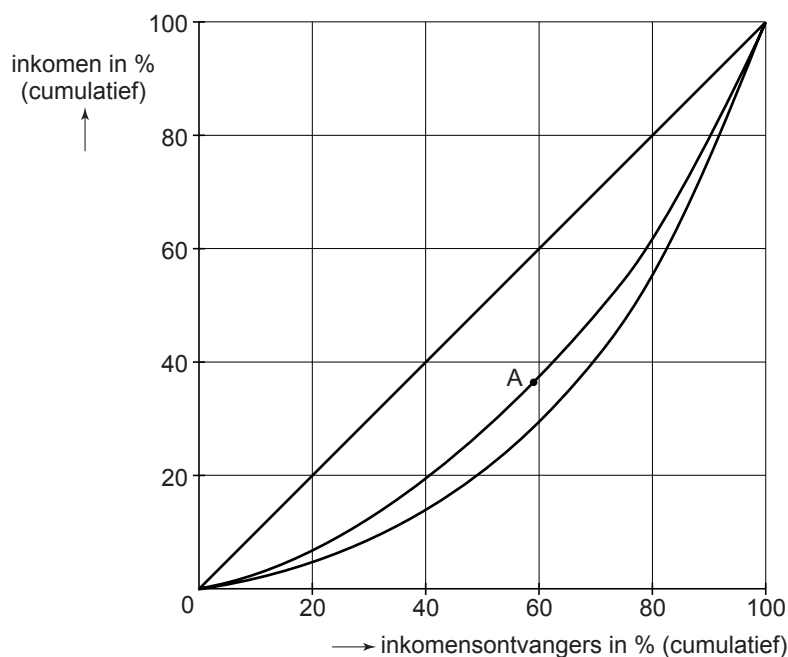
Opgave 7

Verschillen op de Antillen

De inkomensverschillen op Curaçao zijn groter dan in Nederland. De gegevens over de secundaire inkomensverdeling in onderstaande tabel illustreren dit.

inkomensgroepen	aandeel in het totale inkomen in %	
	Curaçao	Nederland
1e 20%-groep, laagste	5	7
2e 20%-groep	9	13
3e 20%-groep	16	18
4e 20%-groep	25	24
5e 20%-groep, hoogste	45	38
totaal	100	100

Op grond van deze gegevens is van beide landen in onderstaande figuur een lorenzcurve getekend.

De coördinaat van punt A op de horizontale as in bovenstaande figuur is 60.

2p 21 Bereken de coördinaat van punt A op de verticale as.

Sommigen vinden de inkomensverschillen op Curaçao te groot. Een Nederlandse econoom stelt twee overheidsmaatregelen voor om de inkomens op Curaçao te nivelleren:

- verhoging van het minimumloon;
- verhoging van de inkomstenbelasting voor de hogere inkomensgroepen.

Een econoom op Curaçao wijst op de nadelen van deze twee overheidsmaatregelen. Hij zegt: “De overheid van Curaçao heeft behoefte aan goed en hoogopgeleid personeel. Aan de bovenkant van de arbeidsmarkt moet Curaçao concurreren met de arbeidsmarkt van de Verenigde Staten van Amerika en West-Europa. Daarnaast zou de concurrentiepositie van het belangrijkste exportproduct van Curaçao, het toerisme, kunnen verslechteren. In deze sector vinden veel laaggeschoolden werk.”

- 2p **22** Leg uit hoe nivellering van de inkomensverschillen op Curaçao tot verslechtering van de kwaliteit van het overheidspersoneel op Curaçao kan leiden.
- 2p **23** Leg uit hoe nivellering van de inkomensverschillen op Curaçao tot verlies aan werkgelegenheid voor laaggeschoolden op Curaçao kan leiden.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Opgave 8

uit een krant (januari 2005):

Euro Duro?

Veel burgers hebben de indruk dat door de invoering van de euro het leven duurder is geworden. Ondernemers zouden zich er niet aan gehouden hebben bij de omrekening van de prijzen elke gulden om te zetten in 0,45378 euro. Consumenten klagen over spectaculaire prijsverhogingen. Met name in de horeca zouden de prijzen sterk zijn verhoogd. Als voorbeeld wordt een discotheek genoemd die het tarief voor de garderobe heeft omgezet van 1 gulden in 1 euro. Volgens de Nederlandse overheid moet dit euro-effect niet worden overschat. Zij wijst erop dat uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) blijkt dat de stijging van de consumentenprijsindex (CPI) in het begin van deze eeuw beperkt is gebleven.

Om in te kunnen schatten of de prijsstijgingen in de horeca bijzonder zijn, staan in onderstaande tabel enkele gegevens over de ontwikkeling van de CPI.

artikelgroep	wegingsfactor	prijsindexcijfer in 2004 (2000 = 100)	prijsstijging in 2004 ten opzichte van 2001 (in procenten)
CPI (totaal)		111,2	6,7
waaronder:			
- voedingsmiddelen	13,7	107,8	0,7
- horeca (hotels, restaurants, cafés)	5,5	117,7	11,2
- alcoholhoudende dranken en tabak	4,0	125,1	17,2
- kleding en schoeisel	6,1	99,9	-1,9
- communicatie	1,9	102,8	3,7

- 2p **24** Bereken in één decimaal nauwkeurig met hoeveel procent de discotheek het tarief voor de garderobe heeft verhoogd.
- 2p **25** Bereken in één decimaal nauwkeurig met hoeveel procent het prijspeil van de artikelgroep horeca in 2001 ten opzichte van 2000 is gestegen.

Ton doet twee beweringen:

bewering 1

Een relatief hoge prijsstijging van een bepaalde artikelgroep kan op langere termijn leiden tot een verlaging van de wegingsfactor van deze artikelgroep bij de berekening van de CPI.

bewering 2

Studenten zijn slechter af door de prijsstijgingen in de horeca dan de gemiddelde Nederlander.

- 2p **26** Leg bewering 1 uit.
- 2p **27** Wat kan uit bewering 2 van Ton worden geconcludeerd over het uitgavenpatroon van studenten? Licht het antwoord toe.